

Mira Muhoberac

Dramaturginja, kazališna kritičarka i teatrologinja, Zagreb

Glumci Mladen Budišćak i Darko Ćurdo

UDK 7.071Budišćak, M.+Ćurdo, D.

Sažetak: U tekstu se analiziraju i uspoređuju umjetnički opusi istaknutih hrvatskih glumaca Mladena Budišćaka i Darka Ćurde, s posebnim osvrtom na njihove sličnosti i razlike u glumačkome pristupu, dovedene u vezu s Jouvetovim pojmovima *acteurs* i *comedien*. Poseban prilog rada čini autobiografski zapis Darka Ćurde.

Ključne riječi: Mladen Budišćak; Darko Ćurdo; gluma

Mladen Budišćak and Darko Čurdo – the actors

Abstract: The paper analyses and compares the artistic achievements of two prominent Croatian actors, Mladen Budišćak and Darko Čurdo, with special emphasis on their similarities and differences in acting approaches, distinguishing, as Louis Jovet has done, between *acteur* and *comédien*. The paper is followed by an autobiographical text written by Darko Čurdo.

Keywords: Mladen Budišćak; Darko Čurdo; acting

„Moja *sabiá*, moja *zabelé*,
Svakoga te jutra sanjam.
Ako sumnjaš,
Sanjat ću opet da ti dokažem.“

Narodna pjesma iz Minas Gerais

Životno geslo

Za obojicu naslovnih glumaca životno je geslo bilo: „Biti čovjek znači biti umjetnik!“¹ Obojica su rođena u četrdesetim godinama 20. stoljeća i obojica su umrla u pedesetim godinama svoga života, na početku dvadeset i prvoga stoljeća. Obojica su diplomirala glumu na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu iste, 1971. godine. Obojica su znala i pokazivala da kao umjetnici ne posjeduju nikakvo drugo oružje osim svoje umjetnosti i konkretnih predstava i akcija koje proizlaze iz recentne društvene prakse. Svojim identitetom opravdavali su takovrsne umjetničke aktivnosti, uvijek jednako stvarajući za kazališnu elitu odabranih najvećih stvaralačkih dosega i iz života što ga Augusto Boal tek 2008. naziva kazalištem potlačenih. Budiščak i Čurdo stvarajući estetiku posebno nadarenih i naoko marginalnih u svakoj svojoj umjetničkoj gesti realiziraju zbilju kao probu i probu kao zbilju, svojom glumom i cjelokupnom izvedbom konkretno intervenirajući u stvarnost. Svojim predstavama predočuju ne samopoznavanje zbilje nego njezino mijenjanje u drugu, bolju zbilju. Nijedan susret, proba, predstava, recital ili monodrama Mladena Budiščaka i Darka Čurde ne završavaju kad joj dođe kraj: suprotno, projiciraju se u budućnost i stvaraju individualne i društvene posljedice, bez obzira na to kako male bile. U njihovim predstavama, prvo, pada zid između pozornice i gledališta tako da svi koriste ili mogu koristiti moć scene; drugo, pada zid između kazališne predstave i stvarnoga života, stvara se svojevrsan propedeutički egzistencijalni stupanj; treće, u gestualnom smislu pada zid između umjetnika i recipijenata s porukom: svi smo mi ljudi, umjetnici svih umjetnosti i možemo razmišljati osjetilnim sredstvima.

Mladen Budiščak

Crteži, a nekad i slike budilice kojima se potpisivao na razglednicama koje nam je slao svaki tjedan na dubrovačku i zagrebačku adresu ikonički su, ali i simbolično određivali *fizis* i *ethos* te djelomice psihi i cjelokupnu glumu hrvatskoga glumca Mladena Budiščaka, za prijatelje Budilice (Zagreb, 8. rujna 1945. - Zagreb, 16. lipnja 2003.). Upoznala sam ga kad sam bila dijete, kad je i živio u nas u

1 Tekst Mire Muhoberac priređen je za tisak na temelju autoričine radne verzije članka koji zbog iznenadne smrti nije stigla dovršiti.

Mladen Budiščak u monodrami Zvonimira Majdaka *Kužiš, stari moj*, Teatar &TD, Zagreb, 1973.

Dubrovniku nekoliko godina dok je glumio na Dubrovačkim ljetnim igrama, i kad je do naše kuće, svladavajući lako i virtuozno 186 skalina, dolazio na ruka-ma, ne na nogama, želeći se veseliti s nama djecom. Kasnije sam s Mladenom Budiščakom surađivala u Dramskom kazalištu Gavella u Zagrebu na nekoliko predstava, on kao glumac, ja kao tad zaposlena dramaturginja tek izišla sa studija na Akademiji dramske umjetnosti i na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. I tad je iskazivao ekstremno velik talent, golemu moć zapažanja i beskrajnu intelektualnu energiju poduprtu enormnim pamćenjem i velikom erudicijom. Mladen Budiščak je s nama razgovarao sredinom devedesetih u Dubrovniku, na dan kad je granatiran Dubrovnik, 1995., s tragičnim posljedicama i ubijenim mladim ljudima, i kad je u *Dundu Maroju* na Gundulićevoj poljani 1995. glumio Tripčeta Kotoranina, prisjećajući se svoga studentskoga Stanca 1971. na Poljani Mrtvo zvono u režiji Tomislava Durbešića u Držićevoj *Noveli od Stanca*. Svakodnevno je sa mnom surađivao krajem devedesetih i početkom 21. stoljeća u Kazalištu Marina Držića u Dubrovniku satima razgovarajući o radu na predstavama i sastavljanju repertoara.

U mladim i srednjim godinama nazivan velikom zvijezdom hrvatskoga kazališta i filma, bio je sin zagrebačkoga tvorničara koji je sve izgubio u prevratu

poslije Drugoga svjetskog rata, da bi cijeli život radio u toj istoj tvornici koja je nekad bila njegova. Odrastajući na zagrebačkoj Trešnjevki, Mladen Budišćak završio je gimnaziju i diplomirao glumu 1971. na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu. U glumačkom i egzistencijalnom smislu od najmlađih dana do preranoga odlaska postao je arhetipom purgerskoga fakina. Iz iskustva sina nekadašnjega vlasnika tvornice a tadašnjega radnika u toj istoj tvornici izrasta njegova, jedna od životnih, uloga, ona u monodrami nastaloj na temelju kulturnog romana Zvonimira Majdaka *Kužiš, stari moj*, o simpatičnom i siromašnom gubitniku s Trešnjevke. Tom je ulogom u Teatru &TD Mladen Budišćak osvojio srca svoje generacije, ali i onih koji su rođeni te, 1973. godine. Predstava je u raznim, ne samo kazališnim prostorima izvedena više od tisuću puta, a na kazališnoj pozornici igrana je do kraja osamdesetih. Njezinoj popularnosti usprkos, glavnu ulogu u istoimenu filmu, također vrlo uspješnom i rado gledanom, redatelj Vanča Kljaković povjerio je Ivici Vidoviću. Mladenu Budišćaku je Teatar &TD bio drugi dom. Tamo se honorarno zaposlio 1971. godine. Gotovo 27 godina usporedno je radio u tom Teatru &TD i u Dramskom kazalištu Gavella, u kojemu je stalno zaposlen također od 1971. Iste je godine na Dubrovačkim ljetnim igrama ovjenčan nagradom za glumačko ostvarenje za ulogu u Kušanovoj *Svrhi od slobode* te za *Novelu od Stanca* Marina Držića, u kojoj je glumio naslovnu ulogu na dubrovačkim trgovima.

Osebujan „trešnjevački frajer“ kao glumac je bio moćan i autentičan utisnuvši svoju pojavnost u predstave nastale prema tekstovima Shakespeareovim, Molièreovim, Gogoljevim, Beaumarchaisovim, Krležinim, Držićevim... U glumačkoj karijeri odigrao je zapažene uloge iz hrvatske i svjetske dramske književnosti surađujući s vodećim hrvatskim redateljima, među kojima su i Dino Radojević, Georgij Paro, Miro Međimorec, Kosta Spaić, Joško Juvančić, Paolo Magelli, Ivica Kunčević i Krešimir Dolenčić. Bio je Scapin u *Scapinovim spletkama*, Klanfar u *Ledi*, Valent u *Lamentacijama Valenta Žganca*, Masperi u *Kakvu me hoćeš*, Kaska u *Cezaru* itd. Zadnju svoju ulogu na pozornici matičnog teatra ostvario je u predstavi *Kroatenlager*, koju je prema Krležinim tekstovima režirao Zlatko Vitez, a premijerno je izvedena u prosincu 2001. godine. Umro je u 58. godini života kao član Dramskoga kazališta Gavella. Najpoznatiji je ostao po ulozi urbanog antiheroja Gliste u popularnoj monodrami *Kužiš, stari moj*.

Bio je istinska hrvatska filmska zvijezda. Snimio je deset filmova s Rajkom Grličem. U nacionalnoj kinematografiji ostvario je antologijske likove u filmovima: *Samo jednom se ljubi* (Vule, 1981.), *Čaruga* (Župan, 1991.), *Bravo, maestro* (Mladen, 1978.), *Kud puklo da puklo* (Budilica, 1974.), *Novinar* (fotoreporter Franc, 1979.), *Kraljevo* (1981.), *Nemir* (1982.), *U raljama života* (1984.), *Za sreću je potrebno troje* (Pilar, 1985.), i drugima. Zapažen je i po televizijskim ulogama u: *Vrijeme ratno i poratno* (1975.), *Smogovci* (1982.), *Zamke* (1983.), *Rade Končar* (1983.).²

Darko Ćurdo u filmu Eduarda Galića *Tinu za stotu*, Zagreb, 1991.

Darko Ćurdo

S Darkom Ćurdom upoznala sam se također kao dijete, kad je godinama dolazio i živio u našoj kući u Dubrovniku, prvo glumeći na Dubrovačkim ljetnim igrama, a kasnije u Kazalištu Marina Držića. Poslije sam s Darkom Ćurdom surađivala kao dramaturginja - u šali i u zbilji njegovo prezime povezujući s Kurdima - u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu i u nekoliko privatnih projekata. Prva suradnja koju sam uspostavila na relaciji Hrvatska - Češka devedesetih godina 20. stoljeća kao utemeljiteljica kroatistike na Karlovu sveučilištu u Pragu bila je ona s Darkom Ćurdom, koji je usred Praga u podrumskom kazalištu na Vaclavskome trgu izvodio monodramu *Nespravan za problem* prema djelima Tina Ujevića, i to s golemim uspjehom, prvo u studenata kroatistike, a onda i u cijele praške publike. Suradivala sam s Darkom Ćurdom i na početku dvadeset i prvoga stoljeća, kao tadašnja ravnateljica Kazališta Marina Držića. I Darko

- 2 Prizak života i glumačkog djelovanja Mladena Budiščaka uvelike se oslanja na njegovu biografiju objavljenu na mrežnim stranicama Dramskoga kazališta Gavella (<https://www.gavella.hr/natuknice/budiscak-mladen>) te članak „*Budilica se neće probuditi*“ autora Želimira Ciglara objavljen 17. lipnja 2003. u *Večernjem listu* povodom njegove smrti (usp. elektroničku inačicu članka na adresi: <https://www.vecernji.hr/kultura/budilica-se-neze-probuditi-737396>).

Ćurdo mi je, kao i Mladen Budiščak, svaki tjedan pisao jednu razglednicu, uvijek umjesto rukopisnoga potpisa nacrtavši ili naslikavši crtež ili sliku, njegov tadašnji hodogram i hologram. Nije bilo razgovora u kojemu nije ili crtao ili slikao ili izrađivao, kiparski pedantno, predmete od drva.

Darko Ćurdo, glumac i grafičar, rođen je 12. studenoga 1944. u Gorici kod Posušja, a umro je 8. srpnja 2003. u Zagrebu, s 58 godina. Godine 1971. diplomirao je glumu na Akademiji za kazalište, film i televiziju u Zagrebu. Jedan je od utemeljitelja glumačke družine Histrion. Od 1986. bio je stalni član dramskoga postava Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu. Bio je član dramskog ansambla Kazališta Marina Držića u Dubrovniku, član Hrvatskoga narodnog kazališta u Varaždinu i Hrvatskoga narodnog kazališta u Splitu. Glumio je u svim zagrebačkim kazalištima i slobodnim, alternativnim grupama. Pokretao je i *one man theatre* družine, od kojih je najvažnija bila Podrumska scena. Bio je jedan od osnivača i idejnih začetnika Kulturne udruge Festival glumca u Zagvozdu i dugogodišnji član Histriona. Dobitnik je dviju nagrada Goranova proljeća. 1996. godine odlikovan je Redom Danice hrvatske s likom Marka Marulića. Igrao je manje, srednje i glavne uloge u domaćim i svjetskim dramama, neke od njih su: Brut, Macbeth, Kamilo, Vladimir, Artaud, Hektor, Mefisto...

Više od trideset godina izvodio je lirsku monodramu *Nespravan za problem* načinjenu na temelju izbora iz djela Tina Ujevića. 1998. godine, u povodu stogodišnjice rođenja A. B. Šimića, režirao je lirsku dramu *Preobraženja* na temelju Šimićeve poezije. Filmska ekranizacija lirske drame u Vukovaru koju je na filmsko platno prenio Eduard Galić zasigurno je do danas najljepši *hommage* patnjama Vukovara u Domovinskom ratu. Iste te, 1988. godine, na 5. Festivalu glumca, za ulogu u Gogoljevim *Ludakovim zapisima* dobio je nagradu Festivala glumca u Vinkovcima. Posljednja uloga koju je igrao jest uloga Bruscona u *Theatermacheru – stvaratelju kazališta* Thomasa Bernharda u režiji Laszla Bogossija ml., priređenom u Hrvatskom kazalištu u Pečuhu.³

Comedien i acteur

Čini se da Mladena Budiščaka možemo usporediti s *rastjelovljenim* glumcem Louisa Jouveta, *comediennom*. Njegova se glumačka umjetnost sastoji od djelovanja laganim približavanjem, prijateljstvom i uvlačenjem pozornosti gledatelja u kojemu se sve njegovo ljubazno pokazuje dok se velikodušno i slobodno ne zamijeni, kako bi nakon toga javno i čestito svjedočio.

3 Filmografija: 1973. Živjeti od ljubavi (Davorov cimer); 1974. Kapelski kresovi; 1974. Deps; 1986. Putovanje u Vučjak (Varga); 1995. Olovna pričest; 1998. Preobraženja. Izložbe: 1994. Zagreb, Zagrebačka izložba grafike; 1995. Zagreb, Zagrebački salon; 1996. Saint-Aignan sur Cher; 1995. Zagreb, Moderna galerija, Studio J. Račić; 1996. Pečuh, Galerija H. K. Csopor(t) horda; 1996. Split, Galerija Hrvatskoga narodnog kazališta; 1996. Ljubuški, Galerija TMT; 1997. Posušje, Gradska galerija; 1998. Metković, Gradsko kazalište.

Čini se pak da je Darko Čurdo Jouvetov *utjelovljeni* glumac, *acteur*, razvijen iz sama sebe i kroz sama sebe, bivajući svojim vlastitim rezonatorom. Glumac *acteur* djeluje kroz neposjedovanje, osobinu osobe, želi odmah posvjedočiti, i to ponajprije o samome sebi. Budiščak se igra svojim drugim ja, načinjenim od njegova ja, koje upotrebljava za djelotvorno ispunjenje. Čurđino utjelovljenje osobe zasniva se na sebeutjelovljenju, publika zahtijeva od njega da sličí samome sebi. Obojica šapću svoje i tuđe a da bi postali glasni i osvojili prazni prostor za publiku.

Mladen Budiščak i Darko Čurdo stvorili su posebno estetsko stablo u hrvatskom glumištu: ono koje ima korijenje, deblo, granje i krošnje. Njegovo je korijenje zabodeno u plodnoj zemlji etike i solidarnosti, koje su njegov sok i prvi činitelj u stvaranju neopresivnoga društva. U toj zemlji supostoje preostali grabežljivi instinkt i humanistički napredak. U zemlji vidimo bijedu i siromaštvo svijeta, a u vrhovima sutrašnje sunce. Njihov je prinos u hrvatskom kazalištu poput stabla indijskog oraha iz Natala, najvećega stabla indijskog oraha na svijetu, koje se prostire na više od osam tisuća metara četvornih, koje je raslo tijekom 125 godina. Njihov se fenomen objašnjava time što mnoge grane ulaze u zemlju i iz nje izlaze poput jakih debala, neke od njih crpeći podzemne vode i time hraneći ostatak stabla.⁴

Sabiá i *zabelé* iz narodne pjesme na početku ovog izlaganja vrste su ptica u izumiranju, ali još se uvijek mogu spasiti kako bi i dalje pjevale, svaka svojim glasom. *Sabiá* je možda Mladen Budiščak, *zabelé* možda Darko Čurdo. Možemo spasiti hrvatsko glumište od zaborava cijeneći i poštujući stvaralačke prinose tih dvoje izvrsnih glumaca i educirajući mlade o značenju glume posebno nadarenih i karizmatičnih ljudi kakvi su bili Mladen Budiščak i Darko Čurdo. Tad se ne bi događalo da se na mrežnim pustopoljinama Budiščaka gdjekad mijenja s Potočnjakom, a Čurdu s Vitezom. Mladena Budiščaka usporedila bih s Picaansom ili Breugelom, a Darka Čurda s Van Goghom ili Salvadorom Dalijem, obojicu s Boschom. ●

LITERATURA

Jouvet, Louis (1983), *Rastjelovljeni glumac*,
Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb.

4 Treba reći da Mladen Budiščak ima svoga nasljednika u teatrološkim krugovima i da je u Odsjeku za povijest hrvatskoga kazališta Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti zaposlen njegov sin dr. sc. Vanja Budiščak, a da je Darkova kći Ana uspješna umjetnica u Americi.

Prilog: Zapis iz bilježnice Darka Ćurda

Ćurdo. Zovem se Darko Ćurdo. Rodila me majka Anđa. Otac Jure. U Gorici 12. studenoga 1944. godine, Hercegovina. Otac mi još u prvom razredu osmoljetke reče da ću se u školi morati izjasniti o nacionalnosti između Srbina, Jugoslavena, Hrvata, i da ja svakako kažem da sam Hrvat. Šezdesetih godina ljudi me zbog moje duge kose prozivaše *bitlsom*, hipijem, huliganom. Izbjegavši više puta građanski linč, recitirao sam pjesnike. Tako me prozvaše pjesnikom. Na Zdencu života i stotinjak metara oko njega prođe više od četvrt moga stoljeća. Upravo sam na Zdenac života nabasao kad sam padajući na popravnom ispitu splitske Škole za primijenjenu umjetnost stigao u Zagreb, u jednu hladnu jesensku zagrebačku večer, naravno bos u japankama, misleći kako svugdje grije splitsko ljeto. U prohladno kišno jutro postadoh zagrebačkim Japancem. Kod Zdenca života, s kovanicom u džepu, osjećao sam se kao Rockefeller. Samo malo dublje zaronim rukom u Zdenac i nađe se dovoljno dinara za varivo u Turistu, gore u Masarykovej. Turisti, ovih dana novovjeki menadžeri, izbaciše tu pučku kuhinju, a ugradiše talijansku plastiku. Sve su uspomene požderali... Turist, Stari Kavkaz, Tip-Top, Tingl Tangl, Dva Ferala, Korzo. Jednom bit će prožvakani i ovi građani. Pustimo politiku. Kao srednjoškolac u jednom razdoblju nadahuća donosio bih stari gramofon, onaj s trubom, i recitirao Jesenjina, baš ovdje na ovom zdencu. Zašto Jesenjina, pitam se sada... Zato jer mi je asfalt bio stran. Dolje sam ostavio sve što sam volio, a preda mnom je stajalo sve što sam trebao steći, pa sam se vjerojatno u svim tim unutarnjim sukobima poistovjećivao s Jesenjinom. Bilo je i sunca na Zdencu. Jedno popodne sjedim baš tu. Grupa od desetak mladića opkolila me i htjela da se javno ošišam. Ja sam se uz nešto malo krvi uspio izvući i sačuvati kosu koja mi je bila simbol bunta protiv malograđanštine. Kavkaz pamtim prije obnavljanja. U njemu su obično sjedili pjesnici, ali njihove slike nisu bile u mojoj čitanci pa ih nisam poznavao. Jednom, za vrijeme školskog odmora sjedam u kavanu Korzo da popijem čaj. Prilazi mi krupni čovjek, sjeda za moj stol, nijemo mi daje papir da pročitam sadržaj. Na papiru nije bila pjesma nego policijska potjernica. Htio sam u trenu napustiti stol. On me primi za ruku i reče: „Mladiću, ja vas znam, duboko cijenim, za koji trenutak odlazim u zatvor i nikada me nećeš vidjeti. Što tu piše: ubio sam toga i toga... Ti ćeš se popeti za stol i recitirati *Pismo majci*!“ To je moj prvi javni nastup. Tijekom moje amaterske i profesionalne karijere nastupao sam po vlakovima, kolodvorima, trgovima, na Cvjetnom, Trgu Republike, Britancu, nastupao sam na klaviru, na drvetu, na Marulićevu spomeniku u Splitu. Na Noćnoj sceni u starom Jazavcu u Medulićevoj ulici, govoreći Baudelairea, Lorcu, Poa, Jesenjina, Šimića. Tina... Povodom desetogodišnjice Ujevićeve smrti priređujem scenске recitale Tinove poezije u Teatru &TD, bivša komorna pozornica, na čijoj sceni pobjeđujem dva puta na natjecanju recitatora amatera one Jugoslavije, a u žiriju su sjedili Tadijanović, Šovagović, Sven Lasta. Nastupao sam na velikoj

sceni SC-a u vrijeme stvaranja bendova, VIS-ova – vokalno instrumentalnih sastava gdje je bilo sasvim prirodno da živi i poezija. Na Međunarodnom festivalu studentskih kazališta odlučih da u pauzi jedne predstave govorim s breze u dvorištu Teatra &TD. Kad sam sišao s breze dobio sam od pjesnika Berislava Nikpalja stalni angažman u bivšoj točionici vina u Mesničkoj, sadašnjem Tingl-Tanglu. Neslužbeni naziv recitala nazvan je prema noveli Vjekoslava Majera: *Usamljeni čovjek u Tingl-Tanglu*. Ulazeći u svijet zagrebačkog *spleena* upoznajem pjesnike iz čitanke: Majera, Vesnu Parun, Saliha Alića, Tomičića, i druge koje moje srednjoškolsko obrazovanje nije poznavalo. Čim sam zakoračio u Tingl, mjesec dana nisam išao u školu. Tu sam upoznao ljude svih zanimanja, zdravih i bolesnih zanimanja. Ali svi su u zajedništvu, kako reče Tin, u pobratimstvu lica u Svemiru. Jutra poezije bila su poput nedjeljne mise, tiha, skromna i svečana. Održavala bi se uz prisustvo autora a koji put bez njega. Kada bi bio prisutan, autor bi sjedio za stolom, ispred njega postavili bi cvijeće, a iznad portret koji bi prethodno nacrtao slikar amater. Publiku bi s piscem upoznao Berislav Nikpalj, a ja bih čitao pjesme ili prozu. Bio sam prvih mjeseci jedini recitator, a kako se pisalo u novinama o Jutrima poezije, u Tingl su pristizali i drugi recitatori. Jele su se salate od graha i kuhane nogice. Nisam bio plaćen niti sam što plaćao. Kada se učinilo da će jutra zamrijeti, pojavljivale su se nove zvijezde Tingl-Tangla. Kao Ružica Orešković sa svojom hit pjesmom *Tužim državu bilo koju na planeti*, te Josip Sever s interpretacijom svojih pjesama na kineskom jeziku, Salih Alić i njegov *Čovjek i pas*. Prisjećam se nastupa čovjeka s izgledom odbjeglog robijaša. Govorio je aforizme. Drago Lendić, zvani Štakor. Pa jedan Dinko koji je interpretirao crnačku poeziju. Govorio bi: „Umoran sam, umoran, gradeći tuđu civilizaciju“. Pa Vesna Parun sa svojim ljubavnim pjesmama. Bilo je tu i šansona. Pjevala je Mišel, Vesna, Lada. Prekidao ih je kontroverzni Đidi. Ubio se. Tu je aktivno sudjelovao i slikar Žiroš, te Pokrivka koji je slikao na zidu veliku fresku za pjesnika Vjekoslava Majera. Jednom se održavalo zanimljivo predavanje o razmnožavanju puževa. Za predavanje su se čak tražile i reprize. Jedne večeri Tingl je bio malo više razgaljen. Recitirao sam Crnog čovjeka. Jedan slušatelj mi kroz dim dovikne: „Diletantu i šmirantu, Jesenjin je imao hrabrosti objesiti se, a ti nemaš, čak ti ni recital nije dobar“. U istom sam trenutku prešao preko svih stolova i od svoga šala napravio omču i objesio se. Na sreću, blijede sjećanja. Državu je uvijek smetalo okupljanje. Jedne noći nađosmo se u „marici“. Pa kroz mali rešetkasti otvor, kao kad roletnu u stanu ne spustiš do kraja, ugledah osvijetljenu zgradu HNK i Zdenac života. Pa kad sam već kod narodne milicije, evo da pridodam jedno sjećanje. Poslije ljeta dođem u Zagreb, sjedim na Savi u gostionici Daščara s prijateljima. Izgledao sam kao da ću nastupiti u milanskoj Skali: bijela štirikana košulja i crne hlače s crtom. Majka me uredila. U neko noćno doba nagovoriše me, što mi nije bilo teško, da recitiram. Dižem se od stola i za cijelu krčmu govorim *Svakidašnju jadikovku*. Iz tišine rodi se aplauz. Sjednem na stolicu

da proslavimo uspjeh. Prilazi milicioner i poziva me da izađem van. Gosti, moja nova publika pokušao me zaštititi. Ja sam ih smirivao rekavši da ništa ne brinu, da idem s drugom pošteno riješiti to što ga tišti. Vani kišica, drug me pita: Što si ti govorio? - *Svakidašnju jadikovku* od Ujevića – odgovorim mu. - A zašto spominješ Boga? - Tako je pjesnik napisao.- A što si mene pogledao kad si spominjao Boga? - Pjesnik je rekao *Bože tek da dovrši...* - I tu sam od pendreka vidio zvijezde na nebesima ležeći u blatu. Dolazi novo vrijeme, otvaraju se nove kavanae i diskoteke. U Tingl dolazim sve rjeđe. Neki umiru, a neki odustaju. Na Trgu Republike pojavljuje se prva eksperimentalna televizija. Ružica Orešković počinje voditi Jutra poezije u Tinglu. Pa kako se vlasnici mijenjaju, tako se i Jutra sele od Lapidarija, Blata, Dva ferala, ZKM-a, PEN-a, Jazovke do Bele u Tkalčićevoj. Još kao srednjoškolcu Ivo Gorjup mi je ponudio da preuzmem već uređeni prostor u Illici 12 koji prozvasmo Podrumska scena. Dizajniramo zaštitni znak teatra i tamo izvodim prvu melodramu *Skalpel kaosa* sačinjenu od poezije i proze Tina Ujevića s Tomicom Svetićem. Zatim nastaju večeri Jesenjina s malo podužim naslovom *Zar ne kazujem istinu, družo moj?* U gledalište je moglo stati 50 ljudi. Interes u gradu je bio puno veći, a ja da bi se malo odmorio smišljam recital poezije Antuna Branka Šimića *Nisam mrtav, živa mi je duša* koji snimam u vlastitoj produkciji. Četvrta premijera bila je Milčekova obiteljska drama *Štakori* u kojoj su cijela obitelj alkoholičari i narkomani. Drama nije postigla uspjeh, ali su protagonisti postali profesionalni umjetnici. Podrumska scena izaziva velik interes među umjetnicima koji nude raznolike programe. Nakon pojavljivanja prvih *happeninga* u Europi, Tom Gotovac, Šercar i Lukas priređuju prvi naš *happening Hap naš* u Podrumskoj sceni. Tu se sjekirama razbijaju ormari, čerupaju se i kolju žive kokoši, leti perje. Čak su zbog velikog interesa priređivane reprize, a Peterlić snima film o *happeningu*. U Podrumskoj sceni pokrećem večeri Fotokino kluba Zagreb i susrete s poznatim pjesnicima. Da bismo scenu učinili atraktivnijom, publiku smo htjeli dovesti kroz dvorišni kanalizacijski šaht, ali nas je u toj ideji spriječio Kućni savjet. Plašio se da ćemo potkopati temelje i da ćemo srušiti zgradu. Dođe ljeto, prođe ljeto, dođe jesen, 1968. upisah Akademiju za kazališnu umjetnost. Jedno večer htjedoh u platnenim tenisicama ući u discoklub Skoč. Nisu mi dopustili. Zabranjen ulazak u tenisicama! Čovječe, nemam ja za cipele! Pokušao sam se baviti dizajnom. Tako sam napravio plakat za pjesnike samoubojice i stavio ga ispred kavane Neboder na Trgu Republike. Sutradan pročitah u novinama koje su se zvale *Paradox* kako je čovjek pročitavši plakat, a misleći da je pjesnik, skočio s nebodera. U to vrijeme su skakali s nebodera. Bilo je u modi ubijati se. Još neko vrijeme nastupao sam po zagrebačkim kavanama – Korzu, Starim krovovima, Pirani, Palainovci, diskotekama Saloon, Karaka, Evergrin, te u Skoču gdje sam često na plesnom podiju viđao posljednjeg boema Novaka Simića koji je u osamdesetoj lovio djevojke. Na Akademiji sam prao svoje rublje, sušio košulje razapete na štriku između breza. S kolegama

glumcima napravio sam više scenskih recitala: Dizdara, Škurlu, Šimića, E. A. Poea. Po završetku Akademije opet sam na ulici. Pokušavam s alternativnim kazalištem Rinocerus u Vlačkoj, ploveće kazalište, Histrione, predstavu *Julije Cezar*. Gostujem u svim zagrebačkim kazalištima, odlazim u Dubrovnik, Varaždin, Split i tako u 15 godina pređoh tih 15 metara od Akademije do HNK. Tu na sceni promatram reflektore pod velikom kupolom, jer opet izgleda nemam sreće da me osvijetle kao glumca nego ovako voajerski s prikrajka nastojim tu svjetlost zabilježiti na papiru. Kako reče Van Gogh, u životu treba uvijek nešto tražiti i za nečim težiti jer bez toga prijeti smrt i raspadanje. A za stotu godinu rođenja Tina Ujevića s monodramom o Tinu stižem u Vrgorac. Iz Vrgorca s Tinom krećem u Supetar, Bol, Makarsku, Šibenik, Zadar, Rijeku, Imotski, Posušje. Split, Dubrovnik, Paris, Los Angeles, San Diego, München, Bamber, Nürnberg, Prag, Pečuh, Beč. I sad mi se čini da sam u vlaku. Putujem, gledam kroz prozor i prisjećam se slike iz jedne od posljednjih Jesenjinovih pjesama: pjesnik opisuje kako širokom dolinom usporedno s vlakom trči konj, i što vlak brže grabi naprijed, konj se sve više udaljava i nestaje. Tako i meni, što brže vrijeme odmiče naprijed, to više iza mene nestaje svijet zagrebačkih boema, svijet koji sam, činilo se, samo dotakao. Pravi svijet, mislio sam, tek treba stići. Danas se pitam – je li stigao?